

ANTİK DERGİSİ

Sayı/Issue: 2

Temmuz/July 2026

KIBRIS'IN 'ARA BÖLGE' KİMLİĞİ: DOĞU AKDENİZ'DE TİCARET VE KÜLTÜREL DOLAŞIM (6–10. YY)¹

Umut ÇETİNBAŞ*

Öz

6. yüzyıldan 10. yüzyılın sonuna uzanan dönemde Kıbrıs'ın Doğu Akdeniz siyasi coğrafyasındaki özgün konumunu incelemektedir. Adanın Bizans İmparatorluğu, Emevilerin ardından Abbasilerin hâkimiyetindeki İslam dünyası ve Ermeni ile Süryani Hristiyan toplulukları arasında nasıl bir “ara bölge” işlevi gördüğü arkeolojik, numizmatik, hagiografik ve diplomatik kaynaklar aracılığıyla ele alınmaktadır. Konstantia, Salamis ve Amathus gibi kentlerin yeniden yapılandırılması; seramik, ipek ve cam üretim merkezleri; çift yönlü para dolaşımı ve Arap-Bizans antlaşmaları (688–965) gibi veriler, Kıbrıs'ın hem askeri tampon hem de ticaret köprüsü olarak taşıdığı kimliği ortaya koymaktadır. Sonuç bölümünde adanın bu dönemdeki deneyimi, “sınır bölgesi” (borderland) teorik çerçevesiyle değerlendirilerek erken Orta Çağ Akdeniz tarihi yazımına katkıları tartışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kıbrıs, Doğu Akdeniz, Bizans, Emevi-Abbasi, ara bölge, ticaret, Orta Çağ.

¹ Çetibaş, U. Kıbrıs'ın Ara Bölge Kimliği: Doğu Akdeniz'de Ticaret ve Kültürel Dolaşım (6-10. YY). *ANTİK*, 2, s.1-11.

* Umut ÇETİNBAŞ, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, umute642@gmail.com.

Abstract

This study examines the distinctive position of Cyprus within the political geography of the Eastern Mediterranean from the sixth century to the end of the tenth century. It explores how the island functioned as an “intermediate zone” between the Byzantine Empire, the Islamic world under Umayyad and later Abbasid rule, and Armenian and Syriac Christian communities, drawing on archaeological, numismatic, hagiographical, and diplomatic sources. Evidence such as the reconstruction of cities like Constantia, Salamis, and Amathus; centers of ceramic, silk, and glass production; bidirectional coin circulation; and Arab-Byzantine treaties (688–965) reveals the multilayered identity of Cyprus as both a military buffer and a commercial bridge. In the conclusion, the island’s experience in this period is evaluated through the theoretical framework of “borderland” studies, and its contributions to the historiography of the early medieval Mediterranean are discussed.

Keywords: Cyprus, Eastern Mediterranean, Byzantium, Umayyad-Abbasid, intermediate zone, trade, Middle Ages.

Giriş

Kıbrıs, Doğu Akdeniz’in jeopolitiği içinde her zaman ayrıcalıklı bir konuma sahip olmuştur. Anadolu kıyılarına 70 km, Suriye-Filistin sahillerine ise 90-100 km uzaklıkta yer alan ada, antik çağlardan beri kuzey ile güney, doğu ile batı arasında bir geçiş noktası işlevi görmüştür.² Ne var ki 6. ile 10. yüzyıllar arasındaki dönem, Kıbrıs’ın bu ara bölge kimliğinin en yoğun ve en belgelenmiş biçimde yaşandığı evredir. Justinianos I döneminde (527-565) yaşanan veba salgınları ve ardından gelen Pers-Bizans savaşları, Doğu Akdeniz’in demografik ve ekonomik yapısını sarsmıştır.³ Bu sarsıntının etkileri Kıbrıs’ta özellikle kentsel gerileme, nüfus hareketleri ve idari yeniden yapılanma şeklinde tezahür etti.⁴ 640’lı yıllarda İslam fetihlerinin Suriye ve Mısır’a uzanmasıyla birlikte ada, dini ve kültürel açıdan homojen bir Hristiyan-Bizans dünyasının değil; çok dinli, çok dilli ve rekabetçi çıkarların kesiştiği karmaşık bir Akdeniz düzeninin parçası haline geldi.⁵

²Kyrris, C. P., *History of Cyprus: With an Introduction to the Geography of Cyprus*, Nicosia, 1985, s. 12–18.

³Haldon, J., *Byzantium in the Seventh Century: The Transformation of a Culture*, Cambridge, 1990, s. 41–57.

⁴Rautman, M., "Ignoring Rome: The Archaeology of Late Antique Cyprus", *Antiquité Tardive*, 6 (1998), s. 297–302. Papacostas, T., "The Economy of Late Antique Cyprus", *Economy and Exchange in the East Mediterranean during Late Antiquity*, (Ed. S. Kingsley & M. Decker), Oxford, 2001, s. 107–112.

⁵Zavagno, L., *Cyprus between Late Antiquity and the Early Middle Ages (ca. 600–800): An Island in Transition*, London, 2017, s. 1–15.

Bu yazının temel argümanı şudur: Kıbrıs, söz konusu dönemde ne tam anlamıyla Bizans'ın bir taşrası ne de İslam dünyasının bir uzantısıydı. Ada, her iki siyasi-kültürel sistemin normları ve beklentileriyle şekillenmiş, ancak bu normları aşan, hatta zaman zaman onlara direnen kendine özgü bir “ara bölge” kimliği geliştirdi.⁶ Bu kimlik; mimari, nümizmatik, hagiografik ve diplomatik kaynaklarda somut izler bırakmıştır.⁷

2. Fetihler, Antlaşmalar ve “Ortak Egemenlik” (649–965)

2.1. Arap Akınlarının Başlangıcı ve Kıbrıs'ın İlk Karşılaşması

İslam coğrafyacısı ve tarihçilerinin Kıbrıs'a (Arabça: Qubrus) ilişkin en erken kayıtları, 648-649 yıllarında Muaviye ibn Ebi Süfyan komutasındaki deniz seferlerine dayanmaktadır.⁸ Theophanes Confessor ve daha sonraki Süryani vakanüvislerinin anlattığı bu akınlar, klâsik anlamda bir fetih girişiminden çok stratejik düzlemde bir sına niteliğindeydi.⁹ Bizans, o sıralarda İstanbul'u Pers ve ardından Slav tehditlerine karşı koruma mücadelesi verirken deniz gücünü Doğu Akdeniz'de yeniden inşa etmekteydi.¹⁰ 654-655 yıllarındaki ikinci Arap deniz seferi çok daha geniş kapsamlıydı. Arap donanmasının Salamis önlerinde gerçekleştirdiği muharebe, adanın Bizans kontrolünde kalmasına rağmen demografik ve ekonomik dengeleri sarstı. Bu süreçte Salamis'in piskoposluk merkezi olma özelliğini yitirdiği ve nüfusun kısmen iç bölgelere çekildiği arkeolojik verilerle desteklenmektedir.¹¹ Bununla birlikte Kıbrıs'ın, kıta Suriyesi ve Mısır gibi tam bir Arap yönetimine geçmemesi, adaya özgün bir siyasi statünün kapısını araladı.¹²

2.2. 688 Antlaşması: Kurumsal Ara Bölge

Kıbrıs tarihinin en özgün belgelerinden biri, Bizans imparatoru II Justinianos ile Emevi halifesi Abd al-Malik arasında 688 yılında imzalanan ve Theophanes ile İbn Asakir gibi hem Bizans hem de Arap kaynaklarında anılan antlaşmadır.¹³ Bu antlaşmayla Kıbrıs fiilen “ortak yönetim”

⁶Browning, R., "Byzantium and Islam in Cyprus in the Early Middle Ages", *Epeteris tou Kentrou Epistemonikon Erevnon*, 9 (1977–1979), s. 101–108.

⁷Metcalf, D. M., *Byzantine Cyprus, 491–1191*, Nicosia, 2009, s. 3–10.

⁸al-Balādhurī, A. ibn Yahyā, *Futūḥ al-Buldān*, (Ed. M. J. de Goeje), Leiden, 1866, s. 156–158.

⁹Theophanes Confessor, *Chronographia*, (Ed. C. de Boor), Leipzig, 1883–1885, s. AM 6141.

¹⁰Haldon, a.g.e., s. 68–75.

¹¹Rautman, a.g.m., s. 303–307. Metcalf, a.g.e., s. 45–52.

¹²Christides, V., *The Conquest of Crete by the Arabs (ca. 824): A Turning Point in the Struggle between Byzantium and Islam*, Athens, 1984, s. 22–30.

¹³Theophanes Confessor, a.g.e., s. AM 6180. Kennedy, H., "Byzantine-Arab Diplomacy in the Near East from the Islamic Conquests to the Mid-Eleventh Century", *Byzantine Diplomacy*, (Ed. J. Shepard & S. Franklin), Aldershot, 1992, s. 133–136.

ya da eş-egemenlik (condominium) statüsüne kavuşturuldu: Ada halkı her iki güce de vergi ödeyecek, hiçbir taraf adayı askeri üs olarak kullanmayacaktı. Bu düzenleme Orta Çağ Akdeniz siyasi tarihinde alışılmışın dışında bir kurumsallığa işaret eder. Olağan yaklaşım, bir yerin ya fethedilip İslam idaresine alınması ya da Bizans'ın sınır kalesi olarak tahkimatının güçlendirilmesi idi. Kıbrıs ise her iki kategoriye de sığmayan başka bir örnek sundu. Modern tarih yazımında bu statüyü Erken Orta Çağ'daki az sayıda diplomatik emsalinden biri olarak nitelendiren araştırmacılar arasında Zavagno sayılabilir.¹⁴ Ortak yönetim döneminin pratikte nasıl işlediği, yetersiz olmakla birlikte elimizdeki kaynaklar aracılığıyla kısmen yeniden kurgulanabilir.¹⁵ Adada hem Bizans sikkeleri hem de erken Arap-Bizans geçiş tipi sikkeler tedavüldeydi.¹⁶ Vergi toplama muhtemelen yerel Kıbrıs kilise aristokrasisi ve Bizans idari aygıtı aracılığıyla yürütülüyordu. Arap döneminde “defter” kayıtlarına geçen vergi birimleri ise bütünüyle kaldırılmadı; bu durum, Arap yönetiminin adayla yalnızca vergisel bir temas kurduğunu göstermektedir.¹⁷

2.3. Geç 7. Yüzyıl'dan 965'e

Ortak egemenlik düzenlemesi tek seferlik bir antlaşmadan ibaret değildi; defalarca kriz ve müzakereyle yenilenen, esnek bir siyasi gerçekliğe dönüştü.¹⁸ 8. yüzyılda Arap saldırılarının yeniden yoğunlaşması ve Bizans'ın iç kargaşaları (ikonoklasma tartışmaları) döneminde adanın statüsü zaman zaman askeri baskının gölgesinde kaldı.¹⁹ Buna karşın 9. yüzyılın ortalarından itibaren Bizans yeniden yayılmacılığının ivme kazanması ve Kıbrıs'a yönelik deniz seferlerinin artmasıyla birlikte denge Bizans lehine döndü. Nikephoros Phokas komutasındaki Bizans ordusu 965 yılında adayı kesin olarak yeniden fethetti ve yaklaşık üç yüz yıllık belirsiz statüye son verdi.²⁰

3. Ticaret Ağları ve Maddi Kültür

3.1. Liman Kentleri: Amathus, Kourion ve Paphos

Erken Bizans döneminin (4.-6. yüzyıllar) mamur kentleri arasında yer alan Kourion ve Amathus, 7. yüzyılın sarsıntılarından derinden etkilendi. Kourion'un veba ve deprem (365

¹⁴Zavagno, a.g.e., s. 55–72.

¹⁵Nikephoros, *Short History*, (Ed. & Çev. C. Mango), Washington D.C., 1990, s. §38–40.

¹⁶Metcalfe, a.g.e., s. 88–97.

¹⁷al-Balādhurī, a.g.e., s. 159–161.

¹⁸Kennedy, a.g.m., s. 136–140.

¹⁹Haldon, a.g.e., s. 82–91.

²⁰Constantinus Porphyrogenitus, *De Administrando Imperio*, (Ed. G. Moravcsik; Çev. R. J. H. Jenkins), Washington D.C., 1967, s. ch. 47.

tsunamisi'nin uzun vadeli demografik etkileri dahil) nedeniyle küçüldüğü arkeolojik katmanlarda belgelenmiştir.²¹ Amathus ise özellikle 8. ve 9. yüzyıllarda bir ticaret ve el sanatları üretim merkezi olarak varlığını sürdürdü; bu kentin kazılarında ortaya çıkan Arap, Ermeni ve Bizans unsurlarını barındıran çömlekçilik repertuarı, ticarî çok yönlülüğün kanıtı sayılmaktadır.²² Paphos ise adanın batısında kalıcı bir liman işlevi gördü. Paphos'ta gerçekleştirilen kazılarda 7. yüzyıldan itibaren Filistin amphoralarının (Late Roman Amphora 1 ve öncülü formların geç örnekleri), mum ağacı reçinesi ve şarap taşıyan seramik kapların biriktiği depolar saptanmıştır.²³ Bu bulgular, Kıbrıs'ın Suriye-Filistin sahil limanlarıyla ticari bağlantısının Arap fethinin ardından da kopuk kalmadığını kanıtlar niteliktedir.²⁴

3.2. Bakır, Şarap ve Kumaş

Antik çağlardan beri Kıbrıs'ın ekonomik kimliğinin oluşturan bakır madenciliği, 6.-10. yüzyıllarda da önemini korumakla birlikte ölçek ve örgütlenme bakımından dönüşüm geçirdi.²⁵ Konstantia (eski Salamis) başpiskoposluğunun denetimindeki manastır ve kilise mülkleri, madenciliği yönetsel açıdan denetleyenler arasındaydı. Arkeometalürjik analizler, bu dönemde Karpaz yarımadasındaki bakır işleme atölyelerinin faaliyetini sürdürdüğünü göstermektedir.²⁶ Şarap üretimi ise hem iç tüketim hem de ihracat için sürdürülen bir başka temel ekonomik faaliyet olarak öne çıkmaktadır.²⁷ Konstantia, Paphos ve Limassol (Neapolis) dolaylarındaki antrepolar, şarap amforalarının toplanma ve dağıtım noktaları olarak işlev gördü. Kıbrıs şarabının Konstantinopolis pazarlarına ulaştığı bilinmekle birlikte; Arap kaynaklarının Kıbrıs mallarına ilişkin atıfları, ihracatın yalnızca Bizans yönünde değil, güneydoğuya Lübnan kıyıları ve Mısır limanlarına da yöneldiğine işaret eder.²⁸ Dokumacılık ve ham ipek ticareti ise farklı bir ağa entegre olmuştu. 6. yüzyılda Justinianos'un ipek tekeli kırıma yönelik politikalar ve Pers-Bizans savaşlarının İpek Yolu güzergâhlarını sekteye uğratması, Doğu Akdeniz'deki ipek ticaretini yeniden yapılandırdı.²⁹ Kıbrıs'ta ham ipek işleme ya da yeniden ihraç faaliyetine doğrudan işaret eden kesin arkeolojik bulgu sınırlı olsa da 9.

²¹Rautman, a.g.m., s. 308–312. Rapp, C. & Drake, H. A. (Ed.), *The City in the Classical and Post-Classical World*, Cambridge, 2014, s. 201–215.

²²Papacostas, a.g.m., s. 113–119.

²³a.g.m., s. 119–124.

²⁴Zavagno, a.g.e., s. 95–110.

²⁵Kyrris, a.g.e., s. 89–94.

²⁶Metcalf, a.g.e., s. 110–118.

²⁷Papacostas, a.g.m., s. 120–125.

²⁸al-Balādhurī, a.g.e., s. 162–163.

²⁹Haldon, a.g.e., s. 104–112.

yüzyıl Konstantinopolis ticaret mevzuatını derleyen Eparchikon Biblion'un Kıbrıs menşeli kumaşlara atıfları, adanın bu ağdaki dolaylı konumunu doğrular niteliktedir.³⁰

3.3. Çift Yönlü Para Dolaşımı

Para tarihi, Kıbrıs'ın ara bölge kimliğini en somut biçimde destekleyen kanıtlardan birini sunar.³¹ 7. yüzyılın sonlarından 9. yüzyıla uzanan süreçte adada hem Bizans altın solidusları hem de Emevi/Abbasi gümüş dirhemleri tedavülde olmuştur. Bu çift yönlü para dolaşımı, adada aynı pazar alanlarında farklı para birimlerinin kullanıldığına ve yerel tüccarların her iki sistemin mantığını benimseyebildiğine dair önemli bir göstergedir.³² Konstantia ve Amathus'ta bulunan "Arap-Bizans" geçiş tipi sikkeler özellikle dikkat çekicidir.³³ Bu sikkeler, Emevi yönetiminin kendi para birimini oluşturma sürecinde Bizans ikonografisini ödünç aldığı ya da uyarladığı bir geçiş dönemine aittir. Kıbrıs'ta bu sikkelerin bulunmuş olması, adanın yalnızca Bizans para sistemine değil, bu geçişin nüanslarını yaşayan bir ticaret düzlemine de dahil olduğunu göstermektedir.³⁴

4. Kültürel Dolaşım ve Dini Kimlik

4.1. Kilise Mimarisinin Dönüşümü

Kıbrıs'ta Erken Hristiyan basilikalarının akıbeti, adanın kültürel dönüşümünü izlemenin en verimli yollarından birini sunar.³⁵ 5.-6. yüzyıllarda adanın her köşesine yayılan büyük basilikalar³⁶ 7. yüzyıldan itibaren farklı bir dönüşüm sürecine girdi. Bu dönüşüm çeşitli biçimler aldı: Büyük bazilika yapılarının bir kısmı, onarım yapılmaksızın terk edilerek yıkıntıya bırakıldı ya da taş malzeme kaynağı olarak söküldü.³⁷ Bir kısmı ise küçültülmüş, daha yönetilebilir mekânlara dönüştürüldü.³⁸ Özellikle dikkat çekici olan, Kıbrıs'ta 8.-9. yüzyıllarda inşa edilmiş küçük ölçekli manastır kiliselerinin, dini işlevi koruyarak hayatta kalan toplulukların ihtiyacını karşılamaya çalıştığıdır. Trodos dağlarındaki bazı manastır kiliseleri bu geleneğin erken örnekleri arasındadır.

³⁰Browning, a.g.m., s. 109–113.

³¹Metcalf, a.g.e., s. 130–145.

³²Browning, a.g.m., s. 110–114.

³³Metcalf, a.g.e., s. 148–155.

³⁴Zavagno, a.g.e., s. 115–122.

³⁵Stewart, C. A., Domes of Heaven: The Domed Basilicas of Cyprus, Basılmamış Doktora Tezi, Illinois, 2008, s. 45–62.

³⁶Salamis yakınlarındaki Apostolos Varnavas Kilisesi, Paphos'taki Chrysopolitissa Basilikası ve Kourion Basilikası bunların başında gelir.

³⁷Rautman, a.g.m., s. 309–311.

³⁸Stewart, a.g.t., s. 63–80.

4.2. Konstantia Başpiskoposluğu

Kıbrıs Kilisesi'nin özerkliği (autokephalos statüsü), 431 Efes Konsili kararlarıyla tescillenmişti. Bu özerklik, adanın siyasi belirsizlik döneminde kilisesinin kurumsal bütünlüğünü korumasına önemli ölçüde katkıda bulundu.³⁹ Konstantia başpiskoposları, bu dönemde yalnızca dini lider değil aynı zamanda siyasi müzakereci, vergi toplama aracısı ve toplumsal dayanışmanın odak noktası işlevlerini üstlendi.⁴⁰ Aziz Spyridon, Aziz Barnabas ve Aziz Lazaros kültleri bu dönemde güçlendi. Özellikle Aziz Barnabas kültü, Kıbrıs Kilisesi'nin apostolik kökenini pekiştiren bir kimlik inşası unsuru olarak işlev gördü.⁴¹ 5. yüzyıl sonlarında Kıbrıs'ın özerkliğini hukuken meşrulaştıran efsanevi keşfin (Aziz Barnabas'ın mezarının bulunması) hafızası, zor dönemlerde cemaatin kimliğini besleyen bir anlatı olarak yaşatıldı.

4.3. Ermeni ve Süryani Hristiyan Varlığı

Kıbrıs'ın ara bölge kimliğini besleyen etkenlerden biri, adanın farklı Hristiyan topluluklarını barındırmasıydı. Özellikle 7. yüzyıl sonrasında Arap fethinden kaçan ya da yeniden yerleşim politikalarıyla hareket eden Süryani ve Ermeni Hristiyan grupların Kıbrıs'a sığındığı bilinmektedir.⁴² Bu topluluklar, Bizans Kilisesi'nden teolojik açıdan farklı (Miafizit ya da Kilise Doğusu geleneğine mensup) olduklarından, ada bir anlamda Hristiyan dünyası içindeki kültürel çoğulluğun da taşıyıcısı oldu. Kıbrıs'taki Süryani elyazmalarının varlığına ilişkin dolaylı kanıtlar ve adada faaliyet gösteren bazı manastırların doğu Hristiyan geleneklerine ait metinleri kopyaladığına dair veriler, bu kimliğin kültürel üretime yansımalarını gözler önüne serer.⁴³ Dini açıdan ise Kıbrıs Kilisesi'nin Kadıköy Konsili'nin kararlarını (Kalkedoncu Hristiyanlık) sahiplenmesi, onu İstanbul Patrikhanesi ile temelde aynı doktrin çizgisinde tuttu. Bu sayede ada, farklı toplulukları barındırırken kurumsal dinî kimliğini yitirmedi.⁴⁴

4.4. İslam Varlığının İzleri

Kıbrıs'ta doğrudan Müslüman nüfusuna ya da kalıcı İslam kurumlarına ait somut arkeolojik kanıt son derece sınırlıdır; bu durum da ortak yönetim döneminin gerçekte nasıl işlediğini anlamamızı güçleştirmektedir.⁴⁵ Bununla birlikte bazı ipuçları dikkat çekicidir: Konstantia yakınlarında tespit edilen ve İslami dönem stillerini çağrıştıran bir yapı kalıntısı; şehir

³⁹Kyrris, a.g.e., s. 120–128.

⁴⁰Zavagno, a.g.e., s. 130–142.

⁴¹Kyrris, a.g.e., s. 130–135.

⁴²Haldon, a.g.e., s. 115–120. Zavagno, a.g.e., s. 145–152.

⁴³Browning, a.g.m., s. 112–116.

⁴⁴Kyrris, a.g.e., s. 138–142.

⁴⁵Metcalf, a.g.e., s. 160–168. Zavagno, a.g.e., s. 155–162.

planlamasında bazı sokak hatlarının dönüşümü, özellikle Orta Doğu menşeli cam eşya ve seramik kapların Kıbrıs'ta artışı bu ipuçları arasında sayılabilir.⁴⁶ Kıbrıs'ın “ara bölge” statüsünün fiilî yaşantısına en kuvvetli dolaylı kanıtı Müslüman denizci ve tüccarların ada limanlarında konaklamasına imkân tanıyan ticaret ağlarından geliyor olabilir. Arap coğrafyacılarının Kıbrıs'ı hem zengin hem de tarafsız bir ada olarak nitelendirmesi, bu algının karşılığını yansıtır.⁴⁷

5. “Sınır Bölgesi” Kavramı Işığında Kıbrıs

“Sınır bölgesi” (borderland) kavramı, özellikle Gloria Anzaldúa'nın 1980'lerin sonunda geliştirdiği kültürel kimlik teorisi ve ardından Chicana/o Studies ile postkolonyal çalışmalarda yaygınlaşan çerçevesiyle başlangıçta Orta Çağ Akdeniz için üretilmemiştir. Nitekim Richard White'ın Kuzey Amerika bağlamında tanımladığı “orta toprak” (middle ground) ve bunu Akdeniz tarihine uyarlayan Peregrine Horden ile Nicholas Purcell'in çalışmaları, bu kavramsal çerçeveyi Kıbrıs tarihine uygulamak için sağlam bir zemin sunmaktadır.⁴⁸

Kıbrıs'ın 688-965 dönemini sınır bölgesi kavramıyla okumak avantaj sunar. Nitekim her şeyden önce, bu yaklaşım adayı yalnızca mağdur ya da edilgen bir şey olarak değil; kendi çıkarlarını güden bir şey olarak konumlandırır.⁴⁹ Konstantia başpiskoposları, yerel aristokrasi ve liman tüccarları, her iki güçlü devletle de pragmatik ilişkiler geliştirdi ve bu ilişkileri zaman zaman kendi çıkarları doğrultusunda kullandı.⁵⁰ İkinci avantaj, sınır bölgesi kavramının kültürel alışverişi sıfır toplamı bir kaybetme ya da kazanma olarak değil, yaratıcı bir sentez süreci olarak ele almasıdır.⁵¹ Nüvizmatik, mimari ve hagiografik verilerden derlenen bilgilere göre Kıbrıs, ne Bizans kültürünü olduğu gibi muhafaza etti ne de İslam kültürüne özümlendi.⁵² Bunun yerine, her iki etkenden ödünç aldığı unsurları kendi tarihsel süzgecinden geçirdi ve kendine özgü bir Kıbrıslı kimliği inşa etti. Üçüncü avantaj ise bu kavramın zamansal boyutunu ele alma biçimidir. Sınır bölgeleri tarihsel süreçte dönüşür: Bir dönemin nispeten dengeli orta toprağı, güç dengelerinin değişmesiyle birlikte daha sıkı bir denetim altına girebilir ya da

⁴⁶Rautman, a.g.m., s. 313–314.

⁴⁷al-Balādhurī, a.g.e., s. 164–165. Christides, a.g.e., s. 32–38.

⁴⁸White, R., *The Middle Ground: Indians, Empires, and Republics in the Great Lakes Region*, Cambridge, 1991, s. 50–69. Horden, P. & Purcell, N., *The Corrupting Sea: A Study of Mediterranean History*, Oxford, 2000, s. 123–152.

⁴⁹White, a.g.e., s. 52–55.

⁵⁰Zavagno, a.g.e., s. 165–172. Kennedy, a.g.m., s. 140–143.

⁵¹Horden & Purcell, a.g.e., s. 152–160.

⁵²Browning, a.g.m., s. 114–116. Metcalf, a.g.e., s. 170–178.

tersine daha geniş bir özerklik alanı kazanabilir.⁵³ Kıbrıs'ın 965 sonrası Bizans idaresine geri dönüşü, sınır bölgesi deneyiminin kalıcı olmadığını; ancak bu üç yüzyıllık deneyimin adanın kültürel belleğinde silinmez izler bıraktığını göstermektedir.⁵⁴

SONUÇ

6. ile 10. yüzyıllar arasında Kıbrıs'ın Doğu Akdeniz'deki ara bölge kimliğini birbirleriyle ilişkili bir şekilde dört unsur üzerinden anlatmaya çalıştık, bunlar: siyasi statü ve antlaşma rejimi, ticaret ağları ve maddi kültür, kültürel dolaşım ve dini kimlik, son olarak da teorik çerçeveleme. Bu dört eksenin kesişiminden ortaya çıkan şey şudur: Kıbrıs, söz konusu dönemde ne salt bir Bizans taşrası ne de İslam dünyasının bir periferisi oldu.⁵⁵ Bunun yerine, iki güçlü siyasi-kültürel sistemin yarattığı gerilim alanında hayatta kalmanın ve hatta belirli ölçüde yarar sağlamanın yollarını bulan özgün bir siyasi ve kültürel yapı geliştirdi.⁵⁶ Bu bulguların Erken Orta Çağ Akdeniz tarih yazımına katkıları birkaç başlık altında özetlenebilir. Birincisi, Kıbrıs örneği Bizans ve İslam dünyaları arasındaki ilişkiyi salt askeri ya da teolojik bir çatışma olarak değil; daha karmaşık, diplomatik, ticari ve demografik bir etkileşim süreci olarak okumayı zorunlu kılmaktadır.⁵⁷ İkincisi, adanın özgün deneyimi, Erken Orta Çağ'da siyasi sınırların ne ölçüde akışkan ve müzakere edilebilir olduğunu gözler önüne sermektedir. 688 antlaşmasının kurumsal mantığı, egemenlik kavramının Orta Çağ'da günümüzden çok daha esnek işleyebildiğinin kanıtıdır.⁵⁸ Üçüncüsü, Kıbrıs Kilisesi'nin özerk statüsünün sürdürülmesi ve dini kimliğin koruma altına alınması, kurumsal çerçevenin kültürel direnç ve süreklilik için ne denli kritik olduğunu vurgular.⁵⁹ Dördüncüsü, nümizmatik ve arkeolojik veriler bizi salt yazılı kaynaklara dayalı tarihin ötesine, maddi kültürün olduğu bir alana çeker.⁶⁰ Çift yönlü para dolaşımı, çok menşeli seramik repertuarı ve dönüşen mimari manzara, yazılı kaynakların sessiz kaldığı konularda sesini yükseltmektedir.⁶¹ Hülasa Kıbrıs'ın bu dönemdeki deneyimi, Orta Çağ Akdeniz'ini bütünlüklü bir sistem olarak kavramanın önemini bir kez daha gündeme taşır. Horden ve Purcell'in bağlantısallık (connectivity) vurgusunu merkeze alan Akdeniz tarihi anlayışı, Kıbrıs'ı yalnızca iki güç arasında sıkışan bir şey olarak

⁵³White, a.g.e., s. 55–60.

⁵⁴Constantinus Porphyrogenitus, a.g.e., s. ch. 47, §12–15.

⁵⁵Zavagno, a.g.e., s. 185–195.

⁵⁶Browning, a.g.m., s. 116. Kennedy, a.g.m., s. 141–143.

⁵⁷Haldon, a.g.e., s. 125–130. Christides, a.g.e., s. 40–45.

⁵⁸Kennedy, a.g.m., s. 142–143.

⁵⁹Kyrris, a.g.e., s. 140–145. Zavagno, a.g.e., s. 195–200.

⁶⁰Metcalf, a.g.e., s. 180–188.

⁶¹Papacostas, a.g.m., s. 125–128. Rautman, a.g.m., s. 314.

değil; ticaret ağlarının, kültürel alışverişin ve diplomatik yaratıcılığın taşıyıcısı olarak kavramlaştırmamıza imkân tanır.⁶² Bu perspektiften bakıldığında, Kıbrıs'ın ara bölge kimliği, bir zayıflığın değil; tarihsel bir uyum kapasitesinin ifadesidir.

⁶²Horden & Purcell, a.g.e., s. 175–190.

KAYNAKLAR

- al-Balādhurī, A. ibn Yahyā, *Futūḥ al-Buldān*, (Ed. M. J. de Goeje), Leiden, 1866.
- Browning, R., “Byzantium and Islam in Cyprus in the Early Middle Ages”, *Epeteris tou Kentrou Epistemonikon Erevnon*, 9 (1977–1979), s. 101–116.
- Christides, V., *The Conquest of Crete by the Arabs (ca. 824): A Turning Point in the Struggle between Byzantium and Islam*, Athens, 1984.
- Constantinus Porphyrogenitus, *De Administrando Imperio*, (Ed. G. Moravcsik; Çev. R. J. H. Jenkins), Washington D.C., 1967.
- Haldon, J., *Byzantium in the Seventh Century: The Transformation of a Culture*, Cambridge, 1990.
- Holden, P. & Purcell, N., *The Corrupting Sea: A Study of Mediterranean History*, Oxford, 2000.
- Kennedy, H., “Byzantine-Arab Diplomacy in the Near East from the Islamic Conquests to the Mid-Eleventh Century”, *Byzantine Diplomacy*, (Ed. J. Shepard & S. Franklin), Aldershot, 1992, s. 133–143.
- Kyrris, C. P., *History of Cyprus: With an Introduction to the Geography of Cyprus*, Nicosia, 1985.
- Metcalf, D. M., *Byzantine Cyprus, 491–1191*, Nicosia, 2009.
- Nikephoros, *Short History*, (Ed. & Çev. C. Mango), Washington D.C., 1990.
- Papacostas, T., “The Economy of Late Antique Cyprus”, *Economy and Exchange in the East Mediterranean during Late Antiquity*, (Ed. M. Decker & S. Kingsley), Oxbow Books, Oxford, 2001, s. 107–128.
- Rapp, C. & Drake, H. A. (Ed.), *The City in the Classical and Post-Classical World: Changing Contexts of Power and Identity*, Cambridge, 2014.
- Rautman, M., “Ignoring Rome: The Archaeology of Late Antique Cyprus”, *Antiquité Tardive*, 6 (1998), s. 297–314.
- Stewart, C. A., *Domes of Heaven: The Domed Basilicas of Cyprus*, Basilmamış Doktora Tezi, Indiana University, Bloomington, 2008.
- Theophanes Confessor, *Chronographia*, (Ed. C. de Boor), Leipzig, 1883–1885.
- White, R., *The Middle Ground: Indians, Empires, and Republics in the Great Lakes Region, 1650–1815*, Cambridge, 1991.
- Zavagno, L., *Cyprus between Late Antiquity and the Early Middle Ages (ca. 600–800): An Island in Transition*, Routledge, London, 2017.
-